

A második világháború legendás lengyel futára, Karski

1939 őszén, a német és a szovjet hadsereg szorításába került lengyel állam lassan felmorzsolódott, a kormány és a nemzetgyűlés külföldre – előbb Romániába, majd Franciaországba – menekült, az emigrációban újjászerveződött a hadsereg, a kormány és kiformalódott az a lengyel ellenállás, amely minden fronton ott volt a Németország ellen harcoló szövetségesek mellett. Lengyelország soha nem tette le a fegyvert Németország előtt, ezzel olyan erkölcsi fölénybe került ellenfelével szemben, ami a világ csodálatát vívta ki.

A világháború első heteiben a lengyel hadsereg sorsa megpecsételődött: jelentős létszám került német és szovjet fogságba, százezres nagyságrendben menekültek magyar és román területre, hogy onnan továbbmenjenek Franciaországba, a Közel-Keletre és Észak-Afrikába, hogy az ott szerveződő lengyel hadseregekhez csatlakozzanak. A szovjet fogságba kerültek éltek át a legnehezebb időket, vagy húszezer tisztet a szovjetek kivégeztek, szintén százezres nagyságban szállítottak fogoly lengyel katonákat és civileket szibériai táborokba, ahonnan – a szövetségesek és a szovjet kormány hosszas alkudozása után – egy hadseregnyi lengyel katonai erőt – Władysław Andres tábornok parancsnoksága alatt – Moszkva Iránon át kiengedett a Közel-Keletre, amely lengyel katonai erő később döntő szerepet játszott Észak-Afrikában a németek ellen vívott sivatagi harcokban. A londoni lengyel emigrációs kormány és főparancsnokság a Németország ellen harcoló szövetségesek fontos láncszeme lett, amely kormány egyben a hazai ellenállás irányító feladatát is teljesítette. A világ előtt nyitott lett a londoni kormány és lengyel főparancsnokság munkája, viszont alig ismerték a hazai lengyel ellenállás formáit, összefüggéseit, a „titkos lengyel államot”.

1939 őszén, nem mindegyik lengyel katona esett német vagy szovjet fogságba, nem menekült külföldre, hanem – az esetek többségében – fegyverével hazament. Ezek a katonák adták később a hazai fegyveres ellenállás katonai erejét, valamint azok az illegálisba vonult katonai vezetők, akik titkos katonai szervezetekben fogták össze a németellenes katonákat. Ez a katonai szervezet több központból szerveződött, egymástól eltérő politikai szemléletet képviseltek, eltérő módon ítélték meg az őszi katonai vereség okait, főleg az oda vezető lengyel belpolitikát. Természetesen keresték a kapcsolatot a londoni lengyel kormánnyal, a főparancsnoksággal, ami a távolság és a megszállás körülményei miatt nem volt egyszerű ügy. Lengyelország megszállásával megsemmisült a lengyel közigazgatás, bár egymástól merőben eltérő formák alakultak ki a németek és a szovjetek által megszállt területeken. A szovjetek egyszerűen – jogi formákat keresve – bekebelezték a lengyel vidékeket, szovjet igazgatási formák szerint irányították a helyi orosz nyelvű közigazgatást. A németek a volt lengyel területek egy részét beépítették a német közigazgatásba, annak megfelelően formálták ki a helyi közigazgatást. A Főkormányzóság területén ugyan német közigazgatást vezettek be, de alsó szinten bizonyos engedményt tettek a lengyel nyelvű ügyintézésnek is. A lakosságot sújtó lengyelelles rendelkezések viszont azonosak lettek a német és a szovjet megszállási övezetekben, nyíltan üldöztek mindenféle ellenállást. A titkos katonai szervezetek nemcsak a fegyveres ellenállást alakították ki, hanem a titkos lengyel polgári közigazgatást, bár ezek zömében azonosak lettek a katonai formákkal.

Már a kezdetekben kitűnt, hogy a londoni lengyel kormány – amely lényegében a Sikorski tábornokot követő katonai és polgári erőkből és a háborús vereségért vádolt szanációs politika híveiből tevődött össze – kénytelen engedményeket tenni az ún. „pilsudskistákkal” szemben, hiszen a hazai földalatti mozgalmak szervezői a régi politikai irányvonalhoz tartoztak. A földalatti lengyel állam szervezése legalább másfél évig tartott, ami nem jelentette a németellenes harc feladását, kemény partizánháborúban formálódott ki az a fegyveres erő, ami Honi Hadseregként vonult be a lengyel történelembe. Moszkva, a kemény elnyomás mellett, szinte nem akart tudomást venni „valamiféle” a lengyelnek adandó engedményekről, a szovjeteknek is megfelelő forma kialakításáról. Erre csak akkor került sor, amikor a szovjet hadsereg 1943 közepén – a német hadsereget üldözve – ismét volt kelet-lengyel kerületeket foglalt el.

A második világháború talán legizgalmasabb fejezete a földalatti lengyel állam története, amelyet ugyan már több alkalommal feldolgoztak, de az eltérő politikai szemlélet miatt a „hangsúlyok” gyakran eltolódtak egymástól, illetve sok tényezőt elhallgattak vagy egészen más politikai megvilágításba helyeztek. Az első kísérlet 1944-ben jelent meg Bostonban Jan Karski tollából A titkos állam története (Story of a Secret State) címmel, amely 1939 és 1943 között tárja fel a lengyel földalatti állam történetét. A szerző Jan Koziellewski, a földalatti lengyel állam emisszáriusa volt Karski néven, aki a hazai ellenállás egyik szervezője, a londoni lengyel kormány jeles diplomatája volt.

Jan Koziellewski (Karski) 1914. április 22-én született Lódzban, ahol apjának szíj- és erszénykészítő üzeme volt. A családnak félig nemesi, félig polgári gyökerei voltak. Nyolcan voltak testvérek, de csak hatan érték meg a felnőtt kort. Karski és testvéreinek apja korán meghalt, így mindegyik gyereknek egyedül kellett boldogulni a világban. Jan Karskira a legnagyobb hatást Marian bátyja gyakorolta, aki – mint Pilsudski elkötelezett híve – a legnagyobb karriert futotta be a Lengyel Államrendőrségnél. Az sem volt elhanyagolható szempont, hogy bátyja mindenben támogatta. Mindegyik gyerek gimnáziumot végzett, Jan Karski két fivére még a háború előtt Dél-Amerikába távozott, a másik két fivér túlélte a háborút. Jan Karski a lwówi egyetemen jogtudományt végzett, majd diplomáciai szolgálatot vállalt, több külföldi állomáson volt gyakornok. Egyetemi és diplomáciai gyakorlata idején elvégezte a Tartalékos Tüzéradapród Iskolát, 1936-ban tartalékos tisztté avatták, 1939. január elsejével miniszteriumi titkárrá nevezték ki. A háború kitörésekor kelet-lengyel területekre mozgósították és a katyni mészárlásban elhíresült kozelski hadifogolytáborba került. Rangjelzéseitől megszabadulva azon szerencsések közé tartozott, akiket 1939 októberében a szovjetek átadtak a németeknek. Alig kétheti német fogság után megszökött, és Varsóba ment. Itt egy ideig a rendőrtiszt bátyjánál lakott, majd illegalitásba vonulva bekapcsolódott a földalatti ellenállásba. Előbb diplomáciai futárként működött Varsó és az emigrációs lengyel kormány között, többször megfordult Párizsban, majd Angierben és végül Londonban. Ezek az utak nem voltak veszélytelenek, az egyik alkalommal lebukott, csak az ellenállási mozgalom tudta nagy szerencséjével kimenteni a Gestapo börtönéből.

Más terepen és más névvel folytatta futárszolgálatát, miközben a legveszélyesebb helyeken – a varsói gettóban, a belzeci haláltáborokban is megfordult, személyesen meg tapasztalta a németek kegyetlenségeit, a lengyel zsidóság szenvedéseit. Mivel Karski nemcsak jó megfigyelő és elemző volt, de kiváló kommunikációs képességekkel is rendelkezett, a londoni lengyel kormány az Egyesült Államokba küldte, hogy beszámoljon Rooseveltnél a lengyel földalatti mozgalomról és a szovjet partizántevékenységről. Ugyan a lengyel kormány nem hatalmazta fel arra, hogy az amerikai elnöknek a lengyelországi zsidóság helyzetéről is beszámoljon, Karski mintegy „magánszorgalomból”

hosszasan beszámolt az amerikai elnöknek a lengyelországi zsidóság tömeges megsemmisítéséről, a varsói gettóban és a megsemmisítő táborban tapasztaltakról. Roosevelt elnök Karskitól, mint szemtanútól hallott először a lengyelországi borzalmakról, a náci tömeges kivégzéseiről. Karski hiába próbálta felnyitni a szövetségesek szemét, csak közönnel találkozott. Ekkor írta híressé vált *A titkos állam története* című, óriási sikert aratott könyvét.

A második világháború után az Egyesült Államokban maradt, a Georgetowni Egyetem tanára és külpolitikai elemzője lett, mint egyetemi tanár vonult nyugalomba. Csak ezután tért vissza a „közéletbe”, ekkor foglalkozott ismét intenzíven az európai zsidóság tragédiájával. Több alkalommal megfordult Lengyelországban is, 2000-ben hunyt el Washingtonban.

Andrzej Żbikowski *A hírnök. Karski, a világ igaza* című könyve nem „egyszerű” biográfiai feldolgozás, nem életrajzi regény, hanem – éppen az események pontosabb megértése miatt – a földalatti lengyel állam kialakulásának, történetének feldolgozása, s részletesen elbeszéli a londoni lengyel kormány megalakulását, belső ellentéteit, az emigráció és a hazai ellenállás – gyakran bonyolult – kapcsolatát stb. Ha csak az utóbbit tekintjük, alapos feldolgozását adja a második világháború németellenes lengyel ellenállási mozgalmainak.

Karskira méltán lehetnek büszkék a lengyelek, mert nemcsak hazafiságból, de ember-ségből is példát mutatott korának. Nem véletlen, hogy a 2014-es esztendőt Karskinak szentelték Lengyelországban.

(Żbikowski, Andrzej: A hírnök. Karski, a világ igaza. Budapest, 2014, Kossuth Kiadó, 478 p.)

